

SYMBOLIC AND MYTHOLOGICAL DISCOURSE IN FIVE POPULAR TEXTS FROM BUCOVINA

Sergiu CRĂCIUN

PhD, „Ștefan cel Mare” University of Suceava

Abstract: In the present study-article, we aim to highlight a series of defining and thematic aspects, from a symbolic and mythological perspective, at the level of five popular epic texts, from the Bucovinean literary folklore. In this regard, through the analysis of the collected popular stories, we want to briefly represent and develop peculiarities of the epic popular discourse and especially, the presence of characters and mito-symbolic valences, as part of the local and national literary folklore. The corpus of popular epic texts, collected by famous folklorists such as: Ludwig Adolf Staufe, I. G. Sbiera, Leca Morariu, Ion Dominte and Mihai Lupescu include an impressive number of stories, as an integral part of the popular literature of Bucovina, from the 19th and 20th centuries, ethnographic activity carried out by other representatives of the popular culture in the region, of the era, which preceded and succeeded them.

Keywords: folk epic of Bucovina, symbols, mythology, fantastic elements, folk discourse

În cadrul articolului-studiu de față, urmărim să evidențiem o serie de aspecte definitorii și tematice, din perspectivă simbolică și mitologică, la nivelul a cinci texte epice populare, din folclorul literar bucovinean. În acest sens, prin intermediul analizei poveștilor populare culese, dorim să prezentăm și să dezvoltăm succint particularități ale discursului popular epic și mai ales, prezența personajelor și a unor valențe mito-simbolice, ca parte a folclorului literar local și național. Corpusul de texte epice populare, culese de renumiți folcloriști precum: Ludwig Adolf Staufe, I. G. Sbiera, Leca Morariu, Ion Dominte și Mihai Lupescu cuprinde un număr impresionant de povești, ca parte integrantă a literaturii populare bucovinene, din secolul al XIX-lea, respectiv al XX-lea, activitate etnografică realizată și de alți reprezentanți ai culturii populare din regiune, ai epocii, care i-au precedat și succedat.

Caracterul simbolic și mitologic reprezintă două puncte forte ale multor texte literare epice, culese în Bucovina de cunoscuți oameni de seamă, ai culturii locale și naționale, dar a căror preocupare esențială a fost și activitatea etnografică sau etnologică. Pe lângă specificul local, concretizat prin limbaj și informații documentare prețioase, ce caracterizează discursul fiecărei regiuni din Bucovina, din care să nu omitem prezența elementului fantastic, sunt evidente conexiuni narative, ce reflectă vizibil sau subtil conceptul de *gândire magică*, articulat de Lucian Blaga într-una din lucrările sale esențiale despre originea și procesul magicului, atât la nivelul discursului religios, cât și folcloric.¹ În acest context, al identificării stratului mitologic al simbolurilor și semnificațiilor sale, o serie de proze populare epice, culese din diferite zone ale Bucovinei, prezintă și totodată, reprezintă aspecte caracteristice folclorului literar local, național și, pe alocuri universal, mai ales, prin intermediul câtorva factori

¹ Lucian Blaga, *Trilogia valorilor*, Editura Humanitas, București, 2019, pp. 151-152.

esențiali: personajele, situațiile, obiectele, sau fenomenele naturale inserate sau întâlnite. Din corpul de texte populare culese, cinci dintre acestea contribuie enorm la tabloul mitologic menționat, acestea fiind: *Cine e mai de temut: Vântul, Gerul sau Arșița*, cules de Ludwig Adolf Staufe; *Iapa cea de trei zile de lungă*, culeasă de folcloristul și cărturarul bucovinean I. G. Sbiera; *Povestea feciorului fără' de noroc*, culeasă de Leca Morariu; *Povestea ciocârliei*, propusă de Mihai Lupescu și povestea populară *Borș din coadă de topor*, al cărei culegător a fost Ion Dominte, originar din Câmpulung Moldovenesc.

Prezent și într-o povestire populară, culeasă de Petru Rezuș, dar și ca variante ale mentalului colectiv bucovinean, în culegerea Elenei-Niculiță Voronca, vântul are o întrebuițare extinsă în cadrul multor tipare folclorice universale, de altfel, în lucrarea *Mitologie română*, Romulus Vulcănescu dedică un subcapitol separat acestui element mito-simbolic, explicându-l mai ales prin utilizarea pluralului său, *Vânturile*, astfel, „Serviciile mitice ale vânturilor sunt imense. Ele gonesc norii de grindină purtați de solomonari sau mână norii de aramă încărcăți cu zloate. Duc pe aripi suflețele morților spre cer”². Pe o linie ceva mai diferită, se prezintă acest element, ce ia înfățișarea unui personaj, așa cum se poate observa într-un basm popular din culegerea lui Adolf Staufe. Doar că, Vântul, Gerul și Arșița sunt elemente simbolice, prezente în basmul-legendă, *Cine e mai de temut: Vântul, Gerul sau Arșița*, cules de Ludwig Adolf Staufe. Cele trei cuvinte din titlu sunt scrise cu majuscule, având și rol de personaje, în textul popular epic amintit. Cu o structură relativ redusă, textul ne înfățișează cearta dintre niște țărani, pe motivul care să fie mai rău: vântul, gerul sau arșița? Unul dintre oameni se întâlnește, la un moment dat, cu cele trei stihii, adresându-le „Bună ziua, unuia dintre voi”³, adică dintre cele trei. Vântul, Gerul și Arșița erau foarte curioase cui i s-a adresat omul, acesta, spre surprinderea Gerului și Arșiței, a dat de fapt bună ziua Vântului, pe care îl prețuia și respecta cel mai mult.

Cele trei stihii pot fi interpretate simbolic ca trei entități diferite: Vântul, cu Dumnezeu (sau o întruchipare a lui Zeus); Gerul, ca reprezentare a pământului și materiei sale, iar Arșița, o întruchipare a Diavolului, iadului, uneori a infernului. Din această perspectivă, Omul, pe bună dreptate, a ales calea vindecării, a alienării, a raiului, simbolizate prin vânt, așa cum se poate observa și din vorbele stihiei: „Dar Vântul îl mângâie plin de bunăvoință, zicându-i: Nu te teme, sunt prietenul tău”⁴.

În general, vântul este un simbol, căruia lucrările de specialitate i-au acordat o serie de semnificații, unele intersectându-se, altele opunându-se, ca o antiteză între bine și rău. Cea mai extinsă prezentare o realizează Ivan Evseev, care identifică termenul simbolic din mai multe unghiuri: „suflul divin”, „întruchipare a sufletului și a verbului cosmic”, „un sfânt pentru care e păcat să blestemi” și „iuțeala calului din basme”⁵, de unde și formula „iute ca vântul”. Identificat și ca „mitologem”⁶, vântul este atunci când

² Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Editura Academiei, București, 1987, p. 414.

³ Ludwig Adolf Staufe, *Basmе populare din Bucovina*, Editura SAECULUM I.O., București, 2010, p. 62.

⁴ *Ibidem*, p. 63.

⁵ Ivan Evseev, *Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale*, Editura Amarcord, Timișoara, 1999, p. 481.

⁶ *Ibidem*, p. 482.

sunt explicate gesturile tabuizante, în care găsim următoarea interdicție: „Să nu ridici șarpele mort în sus de la pământ, că te bate vântul șase săptămâni”⁷.

Alte forme ale simbolului apar reprezentate și în basmul popular *Iapa cea de trei zile de lungă*, culeasă de folcloristul și cărturarul bucovinean I. G. Sbiera. În mod cu totul deosebit, textul surprinde atât prin narație, cât și prin stilistica regională specifică, o serie de situații în care simbolul mitologic și nu numai își face simțită prezența. Aspectul fantastic și fabulos este redat de iapa celor trei feciori, care mai tot timpul era flămândă și însetată, lăsând satul fără pășune și apă. Astfel, în acest basm popular, predomină simboluri precum: apa, vulturul, vulpea și mai ales ciolanele. Iapa, așa cum apare aceasta reprezentată, este opusul calului năzdrăvan, cel care își servește în permanență stăpânul. Rolul acestui animal nu este altul decât să facă mult rău, iar situația este soluționată de un vultur mai mare decât iapa și mai puternic.

Autorul, Hans Biedermann, în al său *Dicționar de simboluri*, prezintă vulturul ca fiind „Regele păsărilor și cunoscut ca simbol al forței titanice”⁸, de aici poate și poziția în text, aceea de a stăpâni teritoriul și a impune ordinea prin eliminarea iepei, dar cu ajutorul și a unui țap, în coarnele căruia va cădea iapa, va putrezi, iar din ciolanele rămase, oamenii locului construind o cetate mare și frumoasă: „După câțva timp au trecut pe aice niște călători și văzând acea mulțime de ciolane, au zis unul cătră altul că ar fi păcat să zacă acele ciolane așa degeaba! Dar ce să facă cu dânsese? S-au sfătuit încoace și-ncolo și au ajuns la capăt ca să facă o cetate”⁹. Mai târziu, aflăm că această cetate urma să fie distrusă de o vulpe, care în fiecare seară venea să roadă cetatea. Simbolic, Ivan Evseev atribuie vulpii sensul de „încarnare a șireteniei și furțișagului”¹⁰, așa cum vom observa în textul amintit.

O reprezentare simbolică, la fel de misterioasă este cea a norocului, întruchipat într-un moșneag, în povestea populară *Povestea feciorului fără' de noroc*, culeasă de Leca Morariu, de prin zona Pătrăuți, Suceava, 1909. La nivelul narațiunii, norocul este ca un Dumnezeu din ceruri, care are puterea de a transmite tuturor celor care s-au născut și au murit, noroc, mesagerul fiind o pasăre mare și întunecată: „Pasărea a zburat iarăși. Bate iarăși cu aripile de trei ori în fereastră și strigă: -Noroace, noroace, moș noroace, să aibi grijă că o mie a murit și o mie s-a născut!”¹¹. Băiatul, care a ajuns la casa omului cu noroc, a primit ceea ce căuta, dar cu condiția să nu se laude printre oameni. Porunca a fost încălcată, iar tânărul nostru, din bogat ce era, s-a trezit în mijlocul unei câmpii, fără niciun dar primit de la moșul cel cu noroc. Deși nu este identificat în dicționarele și lucrările amintite anterior, conceptul de noroc pare să evedențieze superstiția oamenilor în general, transformată în textul popular, într-un personaj binefăcător, ca un înlocuitor al divinității, de la care lumea așteaptă în permanență pace, sănătate, bunătațe, dar și bogăție materială, lucru oferit doar de moșneagul cel cu noroc.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Hans Biedermann, *Dicționar de simboluri*, volumul 2, Editura SAECULUM I.O., București, 2002, p. 491.

⁹ I. G. Sbiera, *Basmele românilor*, volumul VII, Editura Curtea Veche Publishing, București, 2010, p. 151.

¹⁰ Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 203.

¹¹ Leca Morariu, *De la noi. Povești, poezii și cimilituri populare*, Editura Minerva, București, 1983, pp. 77-79.

Din cele șase legende, culese de Mihai Lupescu, una dintre acestea, *Povestea ciocârliei*, deși încadrată la capitolul „Legende” parte a volumului *Tei-Legănat. Folclor Moldovenesc*, prezintă, la nivelul discursului, câteva caracteristici specifice basmului. În acest sens, grăitoare sunt cunoscutele formule ale basmului: inițială, mediană, mai puțin cea finală: „Amu cică era odată un împărat și o împărăteasă. Ei se bucurau de toate bunătățile de pe lume, numai copii nu aveau.”; sau „Și-a mers fata, și-a mers, drumul lung, prin păduri, prin codri, peste văi, prin munți și peste munți, și-a ajuns la o apă mare”¹². În câteva rânduri, așa cum legenda ca tipar textual se prezintă, *Povestea ciocârliei* evidențiază dorința celor doi împărați de a avea o fiică, lucru care se îndeplinește, dar cu ajutorul visului, care anunță, asemenea Bunevestirii, venirea pruncului. De această dată, nu a mai fost un înger, ci mai degrabă, o femeie vârstnică, „Într-o noapte, a visat împărăteasa c-a venit la ea o babă și i-a zis: Bucură-te, mărită împărăteasă, că împăratul împăraților a poruncit să ai și măria ta un copil”¹³.

În continuare, textul prezintă îndrăgostirea fetei de Soare, la care dorește să ajungă, de aici și aspirația oamenilor de a atinge apogeul vieții lor. Soarele, către care fata tinde, este un element cosmic primordial, simbolizând circularitatea, energia puternică și mai ales luminarea, sau de ce nu iluminarea sistemului solar pe care îl orbitează, cu atât mai mult, în manieră ficțională și mitologică, legenda populară aduce în prim-plan această secvență, din care face parte și mama soarelui, ca o mumă a pădurii, varianta populară a basmelor. De fapt, aici, mama soarelui este antagonistul cu care fata trebuie să lupte pentru a-și atinge fericirea, dar furia mamei este atât de mare, încât o transformă pe fată în ciocârlie punându-i soarta sub semnul blestemului, din care nu va ieși niciodată, adică să nu poată ajunge la Soarele dorit ca prinț al ei. Secvența următoare este astfel mai mult decât sugestivă: „Mama sfântului soare a ieșit înaintea fetei mînioasă și-a întreat-o ce acută. – Caut pe drăguțul meu, sfântul soare, că multă vreme de dorul și dragul lui am pornit de-acasă și mulțumesc lui Dumnezeu că l-am găsit. Mama sfântului soare s-a supărat și mai tare pe ea și-a blestemat-o înainte de-a o vedea fecioru-său, să se prefacă într-o păsărică”¹⁴. Așadar, elemente de simbol semnificative din legenda culeasă de Mihai Lupescu sunt: visul, ciocârlia, Sfîndul soare și Mama soarelui.

Câmpulung Moldovenesc, localitate situată aproximativ în centrul județului Suceava, pune pe harta folcloristicii naționale și universale, prin intermediul lui Ion Dominte „țăran cu multă învățătură și studii universitare, parcă venit din satul lui natal în straiile cu sumanul strămoșesc”¹⁵, o altă culegere de povești populare, sub denumirea, pe atunci de *Borș din coadă de topor. Foiletoane populare*, publicată în Cernăuți, anul 1928. Astăzi, volumul ni se prezintă sub denumirea de *Povești Bucovinene*, o ediție îngrijită de Constantin Dominte. Cuprinzând unsprezece povești populare, culese de prin zona munților înalți ai Câmpulungului Moldovenesc, discursul îmbracă forme și idei cu specific local, dar care, prin elementele mitologice identificate, surprind și provoacă cititorul, mai mult decât la un simplu proces al lecturii de suprafață. De

¹² Mihai Lupescu, *Tei-Legănat. Folclor Moldovenesc*, Editura Junimea, Iași, 1975, p. 43.

¹³ *Ibidem*, p. 42.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 43-44.

¹⁵ Ion Dominte, *Povești Bucovinene*, Editura Coresi, București, 1994, p. 5.

altfel, cuvintele din prefață, ale lui Pan M. Vizirescu completează tabloul paradigmatic al epicii populare din Bucovina, în sensul că „Toate povestirile au semnificații morale de dreptate, cinste și adevăr, cum rezultă din judecata sănătoasă a geniului popular și condiția vieții sătești. Ele dezvoltă o adevărată filozofie, dar în chip anecdotic și umoristic”.¹⁶ Ultimele cuvinte articulate de Vizirescu, în secvența marcată anterior, se potrivesc aproape în totalitate cu una dintre poveștile din volumul în discuție, este vorba de textul popular *Borș din coadă de topor*.

După o primă lectură, chiar și sub cheie simbolică, povestea pare a fi o relatare a unui ritual de mântuire a păcătoșilor, doar că aici avem un singur personaj, care poate fi identificat cu păcătosul zilelor noastre, sau echivalentul lui Hagi Tudose, din povestirea cu același nume, de Barbu Ștefănescu Delavrancea. Un gospodar se plimba prin pădure și, de oboseală, decide să rămână la o bătrână, gârbovită și îndrăcită, zgârcită, așa cum evidențiază textul, de-și lungea degetele. Lihnit de foame, gospodarul, care pare a fi un pustnic, cere femeii de mâncare, însă fără nicio șansă. Situația scapă de sub control când călătorul ocazional cere babei diferite alimente sau condimente pe care să le pună în borșul din coadă de topor. Toporul folosit la facerea mâncării, coada mai exact dă un gust nemaipomenit borșului, astfel încât, atitudinea femeii se schimbă după ce mănâncă felul gătit de gospodar. Din această poveste rămân semnificative: coada de topor, care prin materialul său puternic, de fag, dar mai ales frumusețea lui, ne duce automat cu gândul la crucea mântuitorului Hristos, un intermediar divin al pocăinței și izbăvire de păcate. Momentul servirii borșului este clar unul al imaginarului mitic și literar, un moment semnificativ din cadrul Evangheliei la creștinii ortodocși, când, pe masa altarului se oficiază acea slujbă a jertfei, prin invocarea divină, vinul și pâinea să fie transpuse simbolic în sângele și trupul lui Hristos, de aici și rețeta pe care o respectă strict gospodarul în povestea cu pricina: „După ce-a fost gata și mămăliga, se pune omul la masă și mănâncă ca popa. Da` borșul și mămăliga lui erau făcute așa de gustoase, dempluse toată casa babei de miroznă!... Cât ți-ai face cruce, nu mai era nici borș în oală, da`nici mămăligă pe fund. Numai blidul rămăsese ceva uns cu borș”¹⁷ Se remarcă, totuși, în cadrul aceluiași text popular, încercarea bătrânei de a face și ea borș, din resturile cozii de topor a omului călător, dar nu rezultă aceeași mâncare gustoasă și vindecătoare, fapt ce o dezamăgește puternic.

Bibliografie

Opere

Dominte, Ion, *Povești Bucovinene*, Editura Coresi, București, 1994.

Lupescu, Mihai, *Tei-Legănat. Folclor Moldovenesc*, Editura Junimea, Iași, 1975.

Morariu, Leca, *De la noi. Povești, poezii și cimilituri populare*, Editura Minerva, București, 1983.

Sbiera, I. G., *Basmele românilor, volumul VII*, Editura Curtea Veche Publishing, București, 2010.

Staufe, Adolf, Ludwig, *Basme populare din Bucovina*, Editura SAECULUM I.O., București, 2010.

Referințe de specialitate

Biedermann, Hans, *Dicționar de simboluri, volumul 2*, Editura SAECULUM I.O., București, 2002.

Bлага, Lucian, *Trilogia valorilor*, Editura Humanitas, București, 2019.

¹⁶ *Ibidem*, p. 8.

¹⁷ *Ibidem*, p. 21.

Evseev, Ivan, Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale, Editura Amarcord, Timișoara, 1999. Loghin, Constantin, Istoria literaturii române din Bucovina, 1775-1918 (În legătură cu evoluția culturală și politică), Editura Alexandru cel Bun, Cernăuți, 1996. Vulcănescu, Romulus, Mitologie română, Editura Academiei, București, 1987.